

CICLE VITAL DE LA COMUNITAT FRANCISCANA MÍNIMA D'ONDARA 1611-1835

Robert Miralles i Cebrià

RESUM: el 2011 commemoràvem el IV Centenari de l'arribada dels Franciscans Mínims a Ondara i els ondarencs actuals ho ignorem quasi tot d'ells, un fet que hem de qualificar d'injust i incomprensible. La present ponència pretén recuperar la seua memòria, fer-los visibles i reivindicar el seu llegat.

Paraules clau: Ondara, Convent, frares Mínims, marqués de Guadalest, desamortització, segles XVII-XIX.

Les fonts, el gran problema

Fins la dècada dels anys 80 del segle passat, l'únic que sabíem dels Mínims cabia en dos línies, i la referència escrita en qüestió havia anat passant d'uns autors als altres (J. Castelló i B. Espinalt en el segle XVIII, P. Madoz en el XIX, i l'ondarenc J. Atienza en el XX), sense més aportacions ni novetats. És a partir d'aquella data, quan s'inicia la recerca de documentació en diferents arxius, que fructificarà en la localització d'un bon grapat de papers en l'Archivo Histórico Nacional (Llibre de comptes del Convent, 1814-1835), l'Arxiu del Regne de València (sol·licituds d'ingrés en l'orde, segle XVIII) i l'Arxiu Històric Provincial (desamortització dels béns conventuals), sense oblidar l'Arxiu Parroquial de Santa Anna, permetent filar un relat bàsic de la seua trajectòria entre 1611 i 1835. Cal subratllar la dificultat d'ampliar en el futur el coneixement de la comunitat mínima local, a causa de la destrucció de l'arxiu del convent per les tropes napoleòniques aquarterades en les pròpies dependències d'aquest (gener 1812-juny 1813).

Els inicis i l'expansió de l'orde a les terres hispàniques. Una cronologia bàsica

L'orde dels franciscans autoproclamats *Mínims* -per la seua extrema humilitat-, és una congregació religiosa creada per Sant Francesc de Paula en 1435, que entra a les terres hispàniques en 1487, fundant el primer convent a Màlaga cinc anys més tard.

La bona acollida de l'orde té la seua resposta en 1507, quan s'erigeix la "Província mínima d'Espanya", desmembrada a finals de segle en 5 províncies i 58 convents, una d'elles la de València en 1574, que hi comprén els convents de València, Alaquàs i Castalla, als quals s'afegeixen en el segle XVII els de Viver, la Pobla del Duc, Xàbia, Ondara, Mutxamel i Almoradí, quan l'orde compta amb 81 convents, i els d'Alcantarilla i Cartagena en el XVIII.

En els segles XIX-XX l'orde sofrirà les conseqüències de la Desamortització de Mendizábal (1835), seguit de la "Setmana Tràgica" de Barcelona (1908) i la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), que la deixen pràcticament extingida. Avui l'orde manté solament 3 comunitats masculines a Barcelona, Madrid i Sevilla, així com 9 convents de monges.

Vida (la regla, el vestit, els estudis, etc.) i mort dels Mínims

A banda de les obligacions habituals en les ordes religioses -vots d'obediència, castedat i pobresa-, allò que distingia els Mínims de la resta era la regla de viure i practicar la vida quaresmal perpètua, és a dir, la prohibició d'ingerir cap aliment d'origen animal: carn, greix, ous, llet, mantega, formatge, etc. Un monjo malalt podia fer-ho, amb dispensa del corrector i prescripció facultativa, en l'infermeria externa, separada del convent almenys cinquanta passes.

Els monjos mínims havien de dur el cabell rasurat en una extensió d'una mà mitjana oberta sobre el cap, l'hàbit de llana basta negra, una caputxa també negra i el cordó igualment negre, roba que adquirien a València i havien de vestir de dia... i de nit, llevat d'algunes excepcions; el calcer, elaborat per sabaters locals, era de cuir i obert per dalt. A tots se'ls permetia fer ús d'animals -el convent tenia dues haques- per traslladar-se d'Ondara a la resta de pobles de la contornada, així com abandonar el convent de dos en dos. El contacte amb dones, incloses les monges, el tenien

prohibit, així com els diners. La màxima autoritat del convent corresponia al corrector, que exercia el càrrec per tres anys consecutius, i no podia absentar-se del convent, sinó era per causa raonada.

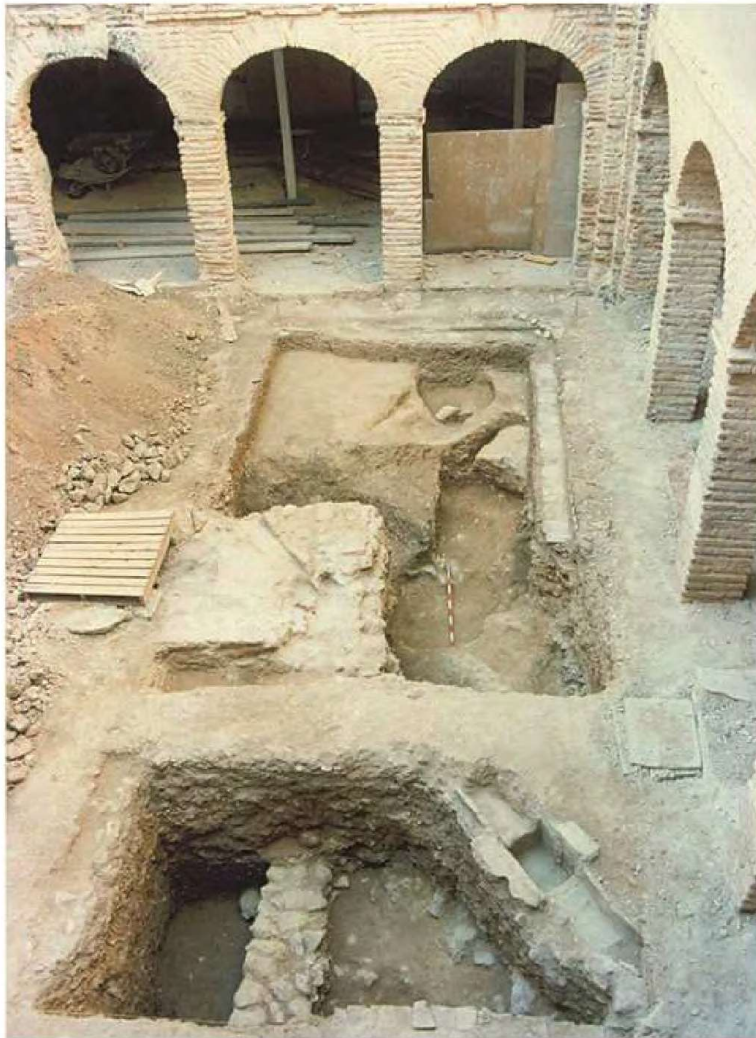


Sandàlies de cuiro trobades a les excavacions realitzades al Convent d'Ondara

Els monjos dormien sobre matalassos de pellerfes de dacsa i l'enllumenat nocturn de les dependències monàstiques es garantia amb llanternes i cresols d'oli, caneles de sofre i veles de greix; la cera es comprava a Gandia i l'encesa es feia amb mistos. La sepultura la tenien generalment davall de l'altar major, encara que durant les obres de restauració del claustre se'n localitzaren de cadàvers de monjos davall les arcades. Els últims soterraments en aquests llocs són de 1820, quan fou prohibida aquesta pràctica, sense excepcions, i obligats els ajuntaments a disposar d'un cementeri civil, que a Ondara començà a funcionar el 1813. Per al soterrar, eren vestits amb jupa ('peça de vestit d'home, que es portava en els segles XVIII i XIX i que cobria des del coll fins la cinta o més, amb faldons'), calçó i sandàlies de cuiro.

L'ingrés era possible a partir dels 18 anys d'edat, amb un any de prova. Prèviament, els aspirants havien de ser avalats per diferents persones, per tal de "verificar y probar la limpieza de sangre y buenas costumbres" de l'interessat. Una vegada superada aquesta prova, els joves ingressaven al convent de Sant Sebastià (València), on cursaven estudis reglamentaris. El qüestionari que havien de contestar els avalistes incloïa preguntes, com ara si els pares del peticionari o els seus ascendents eren d'estirp mora o jueva, si havien apostatat de la santa fe o havien estat castigats públicament per algun jutge eclesiàstic secular, si l'interessat era persona de bons costums, si havia sigut novici o profés en una altra religió, si es trobava compromés en casament, si havia comés algun crim que el forçara a fugir, i si temia deutes i, per no pagar-les, buscava refugi en la religió, si la demanda d'ingrés era voluntària i no forçada o si tenia alguna malaltia incurable o contagiosa. Un cas de sol·licitud d'ingrés en el convent d'Ondara és el formulat en 1756 pels germans Rafael i Josep Giner, fills d'una família benestant local, la formada pel Dr. Francesc Giner i Antònia Morant, davant de fra Alexis Martines, corrector del convent.

El nombre de membres del convent d'Ondara varià al llarg del temps, en consonància amb la bonança o la dificultat del moment. Ignorem quants frares integraven la primera comunitat mínima, però probablement no en serien més de 4 ó 5, encapçalats pel primer corrector, fra Francesc Sanz, però sí que n'eren 10 en 1617, 7 ó 8 en 1646 –greu crisi local- i novament 10 a les darreries de segle, coincidint amb un període prolongat d'estabilitat general. El XVIII és el millor segle per a la comunitat mínima local, de la mà d'una conjuntura econòmica favorable al poble: 15 religiosos en 1732 i 13 religiosos i 13 germans de religió (novicis i/o llecs) en 1764. El segle XIX serà el de la seua davallada, a causa de la convulsió política, militar i econòmica que viu l'estat espanyol en el primer terç de la centúria, que tindrà les ordes religioses com una de les principals víctimes: 6 frares en 1815, 9 en 1817, 5 en 1819 i, per últim, 4 en 1835, els últims Mímims del convent d'Ondara: fra Josep Miralles, fra Elies García, fra Bertomeu Bas i fra Salvador Ximénez.



*Excavacions realitzades el 1993 a l'antic claustre
del Convent (actual Ajuntament d'Ondara)*

L'elecció d'Ondara

Segons la meua –i discutible- opinió, una sèrie de raons, diguem-ne que ambientals, fan afavorir la decisió dels Mímims de vindre i fundar un convent a Ondara:

1. Des de la baixa edat mitjana, Ondara era l'aljama (nom que rebia la comunitat islàmica local) més important del marquesat de Dénia, i en 1602 era cap d'una *fillola*, una mena de capital fiscal d'un territori que agrupava 35 pobles i llocs de les dues Marines i la Safor, per a la recaptació de l'impost del *morabatí*. Ondara no era

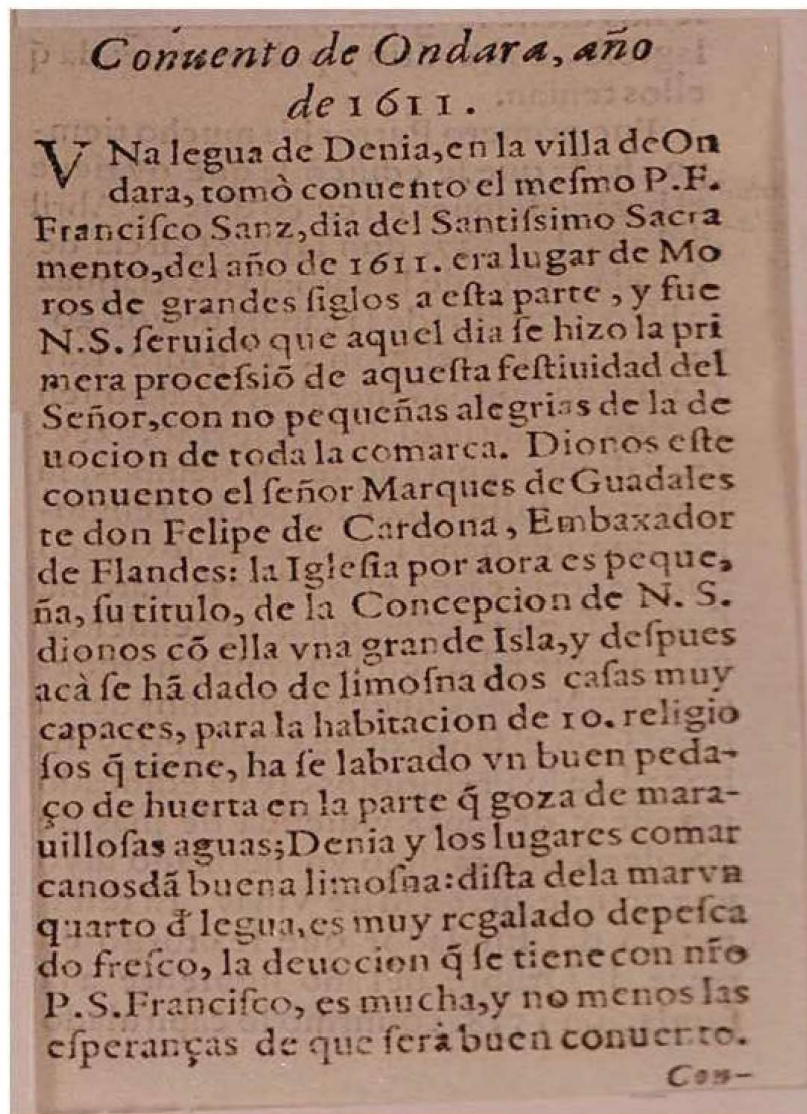
una destinació secundària, sinó que gaudia d'un pes específic i una centralitat indiscutibles a la comarca.

2. Sobre el paper, Ondara -i la seua contornada- era un lloc adient per a fer créixer i prosperar la comunitat, ja que no competia amb cap altra congregació religiosa.
3. Els escassos ingressos de la parròquia de Santa Anna i la pobresa dels nous pobladors semblen ser el *leiv motiv* que va impulsar al rector Vilanova i als seus successors a absentar-se repetidament del poble i a demanar un augment salarial a l'arquebisbat, circumstància que havia de fer recaure en els frares franciscans del convent la gestió diària de les responsabilitats sacerdotals de la rectoria. Amb ells, l'assistència espiritual dels ondarencs quedava garantida, com ho testimonien les nombroses actes dels *quinque libri* signades pels Mínims ("En 31 de agost de 1623, yo F. Juan Batiste Risueñ, corrector del convent, y per comisió de M. Carrós Rector de Ondara, bategi a Juan Agna Agustín").

Però el factor decisiu per a l'establiment dels Mínims a Ondara, fou la ferma voluntat de Felip de Cardona i Borja de facilitar-los l'arribada, mitjançant la donació de cases i terres sense contrapartides; no debades, En Felip figura com el vertader artífex en l'acta fundacional del convent, que fou acceptat en el Capítol General de l'orde celebrat a Roma el 1617. El marquès de Guadalest tenia el convenciment què l'èxit de la repoblació de la seua vila d'Ondara depenia, entre altres factors, de l'establiment d'una comunitat religiosa estable i activa.

Quart marquès de Guadalest (1591-1616) i fill de Joan de Cardona, senyor de Bexí, Gorga i Riba-roja, i Lluïsa de Borja-Llançol de Romaní, En Felip va heretar el títol de la seua cosina germana Maria de Cardona i de Colom (néta de l'Almirall de les Índies, Cristòfol Colom), tercera marquesa de Guadalest, per no tenir descendència, amb qui va litigar en vida fins endeutar-se. Persona molt influent a la cort imperial, va ser ambaixador de Felip III a Flandes. Malgrat la fama dels seus antecessors, tolerants en extrem amb la religió i la cultura islàmiques dels moriscos dels seus senyorius –per pur interès econòmic, cal precisar-, ell era un home propi de la Contrareforma, molt religiós, però també amb una clara mentalitat militar: sempre que venia al cas, En Felip es vanagloriava de comptar amb 100 homes armats i de tindre'ls sempre a punt. Es va casar dues vegades, la primera amb Elisabet de Bas, i la segona amb la princesa de l'imperi, Anna de Ligné, amb qui va tindre dos fills vius: Francesc (1616-1664), el seu successor en la senyoria d'Ondara, i Maria Felipa, que es maridà amb Joan de Palafox, marquès d'Ariza, casori que facilitaria el pas del marquesat de

Guadalest a aquesta família, quan el nét de Felip, Isidre, morí el 1699 sense fills.



*Crònica de la fundació del Convent en 1611, recollida al llibre
Coronica general de la orden de los Mínimos de San Francisco
de Paula, escrit per Fr. Lucas de Montoya el 1619.*

L'Ondara de 1611

1. Pel que fa a la fisonomia del poble a primeries del segle XVII, aquest ocupa la vessant que baixa del castell a l'Alberca, està acotat pels carrers Sant Vicent, Sant Joan, Roda, Sant Cristòfol i Virtuts,

compta amb unes 120 cases, la majoria de tipologia morisca (estretes i allargades, d'una o dues plantes, coberta d'un sol corrent, un espai interior multifuncional i un corral, porta amb arc de mig punt i dues finestretes, i d'aspecte molt humil), buides, i un grapat d'habitatges dels cristians vells al voltant de la plaça. Els edificis més destacats són el castell, coronant el tossal, i l'església primitiva de Santa Anna, en un dels carrers del primer eixample; altres immobles senyers, com la mesquita de l'aljama i el *Palau Gran*, del que sols es conserva l'arc de tosca de la Casa de Cultura, han desaparegut.

2. Quan els Mínims fan la seua entrada al poble, el dia del Corpus de 1611, Ondara està habitada per unes 30 famílies de cristians vells, que s'incrementen a l'agost del mateix any amb l'arribada de 21 famílies més, pel que calculem que la població local rondaria les 225-250 ànimes, poca cosa comparada amb el miler d'habitants que poblaven Ondara fins octubre de 1609. Les dures condicions de la Carta Pobla per als recent arribats dificultarà més encara la repoblació i el creixement demogràfic: molts dels nous pobladors abandonen Ondara quan aconsegueixen el requisit dels dos anys de residència, per a dirigir-se a l'interior de la comarca. Trenta-cinc anys més tard, la vila a penes té 80 famílies censades.
3. Econòmicament, la situació derivada de l'expulsió dels moriscos locals és nefasta. Segons el cronista Escolano, Ondara no té prou mans per treballar la terra i els seus camps estan erms. Altres indicadors de l'activitat econòmica, com els impostos que graven la producció i el trànsit de mercaderies (el dret nou i vell, el peatge i la quema) o l'arrendament del delme eclesiàstic del *pa i el vi* s'enfonsen després de 1609.

Una comunitat activa i implicada

Anem errats si pensem que els Mínims del convent d'Ondara duïen una vida ociosa i contemplativa. Ben al contrari, la seua concepció de servei a Déu tenia una traducció més terrenal, d'implicació en camps que avui integren el que denominem com *estat del benestar*:

1. Àmbit educatiu: Membres de la comunitat tenien assignada per l'Ajuntament la responsabilitat de dirigir l'escola local, labor docent per la que rebien de l'erari públic una gratificació de 40 lliures a l'any el dia de Sant Miquel. Sabem que fra Josep Falcó era mestre gramàtic del convent en 1715 i que en 1729 ho era fra Josep

Camarena. En aquest any, l'escoleta estava ubicada a l'interior de la capella del castell i atenia a 40 xiquets –subratllem, sols *xiquets*- en tres nivells: 12 estudiants *gramáticos*, 12 *escrivientes* i 16 parvulets *que no escriben*. La formació d'aquestes criatures suposava als pares el desembossament de 2 sous al bimestre, i a haver de “[...] enviarlos a la escuela y custuras tres horas por la mañana y tres por la tarde” (abril de 1797). Aquesta situació es perllongà fins 1803, quan els mestres passen a ser civils.

2. Àmbit social: Una altra labor essencial era la que desenvolupaven els monjos en l'Hospital de transeünts i pobres de la vila, dedicat a la Santíssima Trinitat, una instal·lació ubicada en un edifici annex al convent, erigit en els anys 30 i costejat per Joan Gil i Gavilà, governador –procurador- i mà dreta del marquès d'Ariza a Ondara, en el mateix solar on s'erigiria l'actual Residència d'Ancians.

Uns frares proselitistes

La captació de veïns de l'èlit local era un dels objectius de la comunitat mínima; són els coneguts com *terciaris* o religiosos de 3^a orde, seglars d'ambdós sexes, no importava que foren casats o no, que feien un any de noviciat i, després, professaven individualment o en família la pròpia Regla escrita per Sant Francesc de Paula; quan morien, les actes de defunció afegien la condició de *devots* i, en general, eren enterrats amb l'hàbit de Sant Francesc i a la capella d'aquest; alguns terciaris tenien igualment *dret de patronat*, com a benefactors del convent, per haver ajudat a la construcció de la capella on serien soterrats l'interessat i els seus descendents, o sufragar-la íntegrament; parlem, entre altres, del notari Vicent Giner –la capella del qual encara manté les pintures al fresc-, En Joan Gil i Gavilà –soterrat al convent de Sant Sebastià de València-, Doña Luísa de Sotomayor, marquesa de Guadalest, o Josep Bosch, el llaurador més ric del poble a mitjans del segle XVIII, que va deixar en testament 300 lliures al convent i 200 lliures a l'Hospital de pobres.

De què viu i en què gasta la Comunitat

La localització d'un llibre de comptabilitat de la comunitat mínima (*Cartapacio de cobranza y gasto del convento de la Purísima de la villa de Ondara*, 1814-1835), d'un valor històric enorme, ha permès de conèixer amb gran precisió l'activitat econòmica de l'orde en el període comprés entre el

final de la guerra del Francés, quan fou ocupat el convent per les tropes napoleòniques (gener 1812-juny 1813), i l'exclaustració dels religiosos en setembre de 1835, així com detalls interessantíssims de la vida quotidiana de la comunitat.

D'entrada, hem de dir que l'economia del convent en el període citat no era boiant: els ingressos quasi mai no arribaven a cobrir les obligacions de la comunitat, amb una clara tendència a l'empitjorament: mentre en 1814 els ingressos ascendien a 1.163 lliures -els de l'Ajuntament eren de 300 lliures-, en 1826 havien baixat a poc més de 500 lliures, circumstància que generà un deute comptable acumulat de 280 lliures en 1821, que anà empitjorant fins 1835.

1. Els ingressos:

En primer lloc, hi havia les rendes derivades de l'arrendament de 10 parcel·les d'horta al terme d'Ondara, i dues cases, una apegada a l'església, a la baixada del carrer Sant Vicent, i dos més al terme de Dénia, una de 42 fanecades i una més petita a l'Almadrava. Per aquests conceptes, s'ingressaven entre 235-260 lliures, segons l'any, 109 de les quals corresponien a l'arrendament de la parcel·la de 42 fanecades. Tant els béns rústics com els urbans pagaven la seua renda en metàl·lic i, en menor mesura, en espècie; els seus arrendataris eren tots del poble, llevat de Josep Salort, de Mirafior, que explotava un tros de terra secana de 2 jornals de vinya de la varietat moscatell.

Presentem a continuació uns quants exemples d'arrendaments, amb diferents durades, i els dies assenyalats per pagar el cànon pactat:

Marià Civera	Indefinit	361 rals, per Sant Joan
Baptista Cabrera	3 anys	240 rals, Sant Joan/Nadal
Vicent Lull	3 anys	286 rals, per Sant Miquel
Joan Salort	3 anys	225 rals, per Tots Sants

En segon lloc, hi havia el producte de 35 pensions o préstecs concertats amb veïns particulars: 29 d'Ondara, 4 de Dénia, 1 Pedreguer i 1 del *Lugar Nuevo* o Poble Nou de Benitatxell, que generaven un líquid de 69 lliures a l'any.

En tercer lloc, hi havia els ingressos derivats dels serveis religiosos que prestava la comunitat, com la presència dels frares en els funerals, tant a Ondara, com al Verger, Benidoleig, Sanet, el Ràfol d'Almúnia, Pedreguer,

etc, a raó de 3 lliures per assistència; també a les misses cantades -al poble, Tormos, etc-, les lletanies, els sermons i les misses -a la patrona Santa Anna, la Soledat, al Crist de l'Agonía-, les processons -a Sant Josep, la Santíssima Sang, la Mare de Déu de les Virtuts, la Verge dels Desemparats, la Verge del Roser, Divendres Sant, Sant Vicent Ferrer, a les filles de Maria o *donzelles*, als fadrins o *mossos*-, a celebracions, com la salpassa, etc, i el platet que es passava en la missa del dissabte a l'església conventual.

I, en quart lloc i últim, hi havia l'ingrés de la venda de diferents productes que la comunitat obtenia de l'explotació directa de la terra que s'hi reservava: seda, pansa, figues seques, panís o dacsà, fulla de morera, ametles, garrofes, alfals per al bestiar, verdures, encisams i pa i vi, que s'elaboraven a l'obrador i el celler del convent; de la fulla de morera de l'hort del convent, que se situava entre aquest i l'Alberca, s'obtenien 100 lliures, i amb la venda de vi jove, 80 lliures. La venda de seda filada, elaborada per dones assalariades del poble, també reportava uns bons diners als monjos.

2. Les despeses:

L'alimentació dels monjos s'enduia una part important dels recursos del convent. Per regla general, la dieta dels frares es basava en el consum de pa blanc o candial i d'ordi pastat per una dona del poble, peix, llegums secs -cigrons, fesols, llentilles- i una gran varietat de verdures. De la mar menjaven una gran varietat de peixos i mol·luscs: abadejo, aladroc, arengada, boga, bonítol, anxova, calamar, congre, corball, déntol, emperador, llobarro, llissa, lluç, mabre, melva, moll, morena, mussola, orada, pagell, palaia, polp, rap, ratjada, salmó, sardineta, sépia, sorell, tonyina i morralla per a brou; a més, anguiles de marjal i caragols. De verdura en consumien abundantment: bajoques fines, bajoques de careta, bledes, albergínies, carxofes, cama-roges, cards, col-i-flor, cols, creïlles -des de 1831, quan va començar a generalitzar-se el seu cultiu i consum a la península, procedent d'Amèrica-, escaroles, ensalada o encisam, espinacs, faves, moniatos -des de 1832-, naps, pebreres, pésols, penques, safanòries, tomaques, xirivies, cebes i pebreres, procedents de la pròpia collita del convent. De fruita, únicament s'esmenten les pomes i les bacores, i també els tramussos. Tant el peix com la verdura guisades s'acompanyaven de pa blanc ben mullat i arròs o fideus, a fi de donar-los més consistència. El peix fresc solia comprar-se als pescaters de Dénia; l'assecat i salat com l'abadejo, procedia del port d'Alacant, s'hi comprava a arroves i es transportava a Ondara a llocs d'animal. D'aliments d'origen animal s'esmenten la carn de tortuga, conill i porc, a més de cansalada i sang, per als frares malalts amb dispensa.

Als religiosos els agradava especiar els menjars amb safrà, clau, pebre negre i pebre acolorit o roig i coure'ls o condimentar-los amb sal, oli i alls, acompanyant-los amb un plat d'olives del cuquello salmorrades per ells mateixos. En els àpats bevien vi de bota pròpia i aigua, i n'eren prou llépols: les peladilles, els pinyonets, la xocolata, els bescuits, els confits, el torró, les ametles, les panses, les figues seques i les postres, de la mà de l'aguardent i l'anís dolç, mai no escassejaven al rebost del convent; la canella, la vainilla i el sucre també n'eren habituals -per la festa de Sant Francesc de Paula, patró de l'ordre, que se celebrava a l'abril, la taula es proveïa de "*un quarteron de azucar, bizcocho, pan blanco, aguardiente y dulces*"-, i quan algun frare patia de desgana, sempre hi havia a mà una ampolleta de quina. Els menjars, elaborats amb carbó i llenya -de garrofer, ametler, olivera, morera- i foc de pallús de cereal o dacsà, sarment o argelaga de Segària se servien al refectori, el menjador dels convents i monestirs.

Els paraments i estris de cuina i taula eren variats i incloïen calders de coure i cassoles de ferro per guisar, safes i plats de terrissa, salers i vinagres de vidre i terrissa, tinells grans de fang cuit per a l'aigua, cànters per al vi i l'aigua, culleres de fusta i de ferro, ganivets de ferro, ampolles de vidre i canterets de fang cuit per servir l'aigua o el vi i torcamans i tovallons fets de llenç de cotó.



*Plat de ceràmica decorada, trobat
a les excavacions realitzades al Convent*

En el capítol d'endrega, manteniment i millores del convent s'incloïa la compra de graneres de palma, la substitució de rajoles danyades per altres de noves en els arcs del claustre, la compra de taulons per a la premsa, l'emblanquinat de les cel·les dels frares i la cuina, l'adquisició de cordes per al pou i la campana, l'estanyat del poal i la neteja del pou, la reparació de la porta d'entrada dels carros, la dotació de clau i picaport per a la porta de l'hort del convent, l'alçament d'una paret per al mateix hort, l'empedrat dels voltants del convent, la neteja de la premsa i el corral, etc. El convent disposava de rellotge, a l'igual que les famílies acomodades del poble.

El calendari agrari del convent

El grau de detall del *Cartapacio* citat és de tal magnitud que permet conèixer amb una gran precisió el calendari agrícola anual de les terres que explotava directament el convent, mitjançant jornalers assalariats –tant homes com dones– del poble;¹ així, al gener es podava el pinar amb nou homes, es llaurava la vinya del mateix pinar amb mules, es regava el blat,² s'esporgaven les oliveres, s'arrabassava l'hort i s'arplegaven els sarments; al juny es llaurava la vinya de Xebic, es regava el blat, es segava a estall el blat i la civada de l'Almadrava i es transportaven els feixos a l'era, es segava el blat de l'hort i, en acabant, es llaurava la terra; al setembre es collia i tirava el raïm al cup i es xafava per fer vi; es collia, despellorjava, desfeia, garbellava i netejava el panís, es cavaven els ceps dels Francs, es cavava i llaurava l'hortalissa amb quatre parells d'animals, dues relles i dos forcats; i en octubre s'arrancaven els ceps de l'Almadrava, se sembraven faves i blat, es tallava el raïm, es collien les olives, s'escampaven 30 càrregues de fem

¹ En el calendari agrícola s'esmenten algunes labors i mots específics, dissortadament desconeguts per una majoria de la població, com ara *esporgar* (sinònim de 'podar'), *arrabassar* ('arrancar les mates, les arrels i les rabasses'), *atonyar* ('cavar la terra fins a un pam de fondària'), els sinònims *birbar* i *eixarcolar* ('arrancar les herbes dels sembrats i els horts'), *verema* ('temps en què es fa la collita del raïm') i *mallol* ('vinya novella o cep jove, d'un any').

² Les mesures de pes, capacitat i longitud emprades eren molt variades: el llenç es comprava a vares (1 vara era igual a 4 pams, 1 pam a 4 quarts i 1 quart a 3 dits); els cereals, en cafissos i barcelles; la farina candial, en quintars, arroves, lliures i uncies (1 quintar=4 arroves=24 lliures i 1 lliura=18 uncies); els llegums, en mesurons (1 mesuró=4,6 litres), lliures, quartons (1 quartó=poc més de mig litre), arroves i barcelles; les verdures, en lliures; el vi, en cànters (1 cànter=16 mitgetes); les olives, en arroves i barcelles; l'oli i l'aiguardent, en arroves (1 arrova=20 lliures); la sal, el sucre i les espècies, en lliures, quarterons (1 quarteró=¼ d'arrova) i uncies; el cotó, en uncies; els licors, en lliures i uncies; el xocolate, en quartons; els bescuits i els confits, en uncies, i el peix, en unitats, lliures i dotzenes.

per al blat i es llaurava el mallol del Pinar amb huit parells de muls i diuit parells de bous.

Desenllaç en tres actes

Entre els historiadors hi ha unanimitat en situar en l'any 1835 el final de les ordes religioses a Espanya, però sent certa l'afirmació, no és menys veritat que la mort d'aquestes no va ser sobtada, sinó agònica, com a resultat de la convulsió política viscuda en el període 1808-1835.

El primer atac al clero regular es produeix en 1809, quan el govern de Josep Bonaparte decideix la supressió dels convents i les ordes religioses a tot el territori controlat per l'exèrcit napoleònic. A Ondara, aquestes mesures s'aplicaran entre gener de 1812, quan cauen Dénia i Ondara en mans de Suchet, i juny de 1813, que els francesos abandonen ambdós poblacions. En aquest any i mig, els monjos són "invitats" a abandonar el convent, ocupat durant tot aquest temps per una guarnició francesa, l'arxiu de la comunitat és destruït completament i les instal·lacions del convent resulten greument danyades. Per altra banda, en 1812 les Corts de Cadis acorden igualment la supressió dels convents que no superen els 12 religiosos, una mesura que s'aplicarà en el territori lliure del control francès, com ara Ondara, que quedarà abolida en 1814, quan Ferran VII recupera el tron. Al setembre de 1814, 5 frares tornen al convent, que recupera la normalitat anterior a 1812.

La segona agressió es produeix durant la primera experiència liberal a Espanya, el Trienni Liberal (1820-23), quan el govern dicta diferents resolucions per a la supressió dels convents que no ultrapassen els 20 frares, donant facilitats per a la secularització voluntària dels seus membres, i la posterior venda dels béns i els censos de les comunitats, una mesura que suposa el tancament de 43 convents de la província d'Alacant en el mes de juny de 1820, entre els quals hi ha els de Xàbia, Dénia, Pego, Benissa, Vall de Gallinera i Ondara, sent acollits els seus monjos pel convent de Mínims de Mutxamel, que així va poder superar el límit dels 20 frares i evitar la seua supressió. La caiguda dels liberals, després de la intervenció d'un exèrcit multinacional, i la restauració de la monarquia absoluta el 1823, determinen l'anul·lació del procés l'1 d'octubre del mateix any i el retorn de 6 frares Mínims que havien estat expulsats o bé traslladats a altres monestirs.

Però serà un nou govern liberal progressista, encapçalat per Mendizábal, el que donarà en 1835 el colp de gràcia a les ordes religioses regulars, amb la supressió de convents i la dissolució de les ordres religioses, amb el propòsit d'alliberar les propietats de *mans mortes* dels monestirs i convents i crear una massa de propietaris agrícoles adeptes i agraïts al sistema liberal, a més d'afavorir el comerç i l'agricultura, disminuir el deute públic i finançar les guerres contra els carlins i les de les colònies americanes. Així, el 27 de setembre el convent tanca la seua activitat, procedint-se a la confecció immediat de l'*Inventario de los efectos y joyas de la Iglesia de los Mínimos calzados* pel notari local, Gregori Giner, en nom i representació del rector de la parròquia de Santa Anna, mossén Josep Martí. L'inventari incloïa, entre altres, els següents efectes i joiells dels set altars de l'església conventual:

- Una imatge de la Puríssima en l'altar major, i les imatges de Sant Francesc de Paula (a la banda de l'Evangeli), Sant Antoni (a la banda de l'Epístola), Sant Antoni Abat, la Verge del Carme, Sant Antoni de Pàdua, Sant Francesc de Sales i la Verge de la Soledat, en la resta d'altarets.



Cap de la imatge de Sant Francesc de Paula trobat al Convent

- Quant a les vestes pròpies dels monjos i les joies, hi havia un tern o vestit blanc de tapisseria, una tovallola d'home de tafetà, dues casulles verdes de *Filipichi*, dues més morades -una de Damasc i l'altra de ras-, una capa morada de Damasc molt desgastada, tres casulles blanques -dues d'elles, en mal estat- una altra entapissada del Carme, una capa negra de tafetà molt deteriorada, quatre albes o túniques, dos amits o vestits litúrgics, quatre corporals, dotze purificadors, quatre draps de lavabo, dues tovalles per a l'aiguamans, quatre tovalloles de l'altar major, un viril petit amb peu i canya de bronze daurat a foc i raigs d'argent, dos calzes amb peu i canya de bronze, una copa i un platet d'argent, dues culleretes i dos missals.

La subhasta del patrimoni rústic del convent

En total, els béns rústics desamortitzats del convent d'Ondara ascendiren a 6 hectàrees o 75 fanecades. Aquest patrimoni fou taxat en 265.177 rals, xifra que s'elevà als 296.019 rals en el remat. La subhasta començà en maig de 1839 amb un tros de terra secana, de 42 fanecades, a Dénia, plantada de 3.150 ceps de vi i 4 oliveres, amb una renda de 210 rals i taxada en 30.000 rals.

En el quadre següent es presenten les dades bàsiques del procés desamortitzador realitzat entre maig i desembre de 1839:

<i>Situació</i>	<i>Superfície</i>	<i>Dedicació</i>	<i>Comprador</i>	<i>Valor</i>	<i>Data compra</i>
Dénia	6 jornals	Vinya i olivera	Juan White	30.000 rals	3-5-1839
La Punta	16 fanecades	Horta (morera)	Antoni Marco	12.375 rals	1-5-1839
Francs (Dénia)	1 jornal	Garrofer	Juan White	3.000 rals	27-7-1839
?	3 jornals	Vinya i olivera	Antoni Marco	9.006 rals	26-7-1839
Convent	4 fanecades	Llimer. i mor.	R. Blanquer	18.010 rals	?
Partidor	3 fanecades	Horta	Antoni Marco	6.000 rals	?
Pedregals	4 fanecades	“	Felip Gil	15.000 rals	?
Camí del Mar	2 fanecades	“	Antoni Marco	3.600 rals	2-5-1839
Planter	2 fanecades	“	Antón Marco	“	“
Camí Verger	4 fanecades	“	Antoni Marco	10.001 rals	1-5-1839
L'Almadrava	2 jornals	Secà (moscat.)	Juan White	13.800 rals	21-9-1839
Vora Convent	1 casa	Habitatge	No venuda	-	-
Pedregals	4 fanecades	Horta	R. Blanquer	-	14-12-1839
Total	75 fanecades			296.017 rals	

1 jornal = 6/7 fanecades

Entre els compradors hi havia destacats membres de la burgesia comercial i agrària, com:

- Juan Bautista White, veí de Dénia d'ascendència anglesa, que va comprar les propietats dels Mínims en aquesta població.
- Roque Blanquer, comerciant alacantí de gran activitat pública -va ser regidor d'Alacant el 1834-, va invertir més de 2 milions de rals en adquisicions per tota la província, entre les quals l'hort del convent d'Ondara i una parcel·la als Pedregals, venuts més tard al botiguer de teixits Francesc Mestre Iñàreta.
- D'Ondara, únicament se'n presentaren dos de postors, Felip Gil, secretari municipal el 1831 i alcalde d'Ondara el 1835, i Antoni Marco, que adquirí 6 lots amb un muntant de 50.000 rals.

Pel que fa al procés de transmissió de la propietat plena a mans dels llauradors arrendataris, un dels eslògans emprats pel govern liberal, s'ha de dir que fou un absolut fracàs, doncs ni un sol d'aquells pogué optar a fer seua una terra que venia treballant i millorant des de feia molt de temps.

La impossible venda del convent

La (impossible) venda del convent podria omplir de substància una novel·la. El que segueix, seria el relat sucint dels fets. En 1841, la *Intendencia provincial* decideix, “*por ir arruinándose poco a poco el edificio Convento*”, i mentre no se subhastara, arrendar-lo a l'ondarenc Antoni Marco per 300 rals anuals durant tres anys. En 1842, l'Ajuntament sol·licita de la *Junta de Ventas de Bienes Nacionales* la concessió del convent “[...] *para la construcción de la Plaza, el Matadero y la carnicería*”, pagant un cànon del 2% sobre el seu valor en taxació, petició que és acceptada. El 3 d'octubre de 1844, la mateixa *Junta*, davant l'incompliment, per part de l'Ajuntament, de les condicions pactades, anul·la la cessió feta el 1842, revalidant l'arrendament a Antoni Marco. A principis de 1846, i amb la conformitat d'aquest, l'Ajuntament facilita l'edifici a un destacament de la recent creada Guàrdia Civil (1844). Al juny es procedeix (per fi!...) a la subhasta de les dues cases i l'edifici conventual, sense despertar l'interés de cap licitador, operació que es repetí en gener de 1849, amb una taxació de 9.000 rals i el mateix resultat. Finalment, en 1850 el convent passa a patrimoni municipal i l'església es converteix en oratori públic.

S'acaba el món...

I no és cap exageració. Per a la comunitat de mínims local la desamortització de Mendizábal i la data del 27 de setembre de 1835 venien a ser com el judici final. Moria un món, el de l'antic règim i els seus privilegis, i en naixia un diferent, l'estat liberal, sense ordres religioses. No ha d'estranyar doncs, que Fra Lluís Miralles, exreligiós mínim i exprevere del convent d'Ondara, defensor a ultrança del món extingit, fóra expedientat per l'Ajuntament "por haberse resistido a jurar la Constitución -1837, de caire progressista- que felizmente nos rige" i acusat de ser partidari de la causa carlina i de desitjar el retorn de l'absolutisme. Dues formes distintes i absolutament legítimes de jutjar els canvis que es produeixen a l'estat espanyol en aquell temps.



Imatge actual de l'Església del Convent d'Ondara